

**MASOFAVIY TA'LIMDA IJTIMOYIY-GUMANITAR YO'NALISH TALABALARIGA
KOMPYUTER SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISH METODLARI**

Oblomurodov Elmurod Begmurod o'g'li – mustaqil tadqiqotchi

elmurod.oblomurodov@gmail.com

Samarqand davlat pedagogika instituti

**МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАМОТНОСТИ ДЛЯ СТУДЕНТОВ
СОЦИАЛЬНЫХ И ГУМАНИТАРНЫХ ВУЗОВ ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Обломуродов Эльмурод Бегмуродович – самостоятельный соискатель

Самаркандский государственный педагогический институт

**METHODS OF ORGANIZING COMPUTER LITERACY LESSONS FOR SOCIAL
AND HUMANITARIAN STUDENTS IN DISTANCE EDUCATION**

Oblomurodov Elmurod Begmurodovich – independent researcher

Samarkand State Pedagogical Institute

Tayanch so'zlar: masofaviy ta'lim, kompyuter savodxonligi, aralash ta'lim, kompetensiyaviy topshiriqlar, flipped classroom, raqamli kompetensiya.

Rezyume. Ushbu maqolada masofaviy ta'lim sharoitida ijtimoiy-gumanitar yo'nalish talabalariga kompyuter savodxonligi darslarini tashkil etishning metodik asoslari tahlil qilingan. Sinxron, asinxron va aralash ta'lim shakllarining didaktik imkoniyatlari, kontekstli, muammoli va kompetensiyaviy topshiriqlardan foydalanish usullari hamda "flipped classroom" modelining amaliy afzalliklari yoritilgan.

Ключевые слова: дистанционное обучение, компьютерная грамотность, смешанное обучение, компетентностные задания, перевернутый класс, цифровая компетентность.

Резюме. В статье анализируются методические основы организации занятий по компьютерной грамотности для студентов социально-гуманитарных направлений в условиях дистанционного обучения. Рассматриваются дидактические возможности синхронной, асинхронной и смешанной форм обучения, методы использования контекстных, проблемных и компетентностных заданий, а также практические преимущества модели "перевернутый класс".

Key words: distance education, computer literacy, blended learning, competency-based tasks, flipped classroom, digital competence.

Summary. This article examines the methodological foundations for organizing computer literacy classes for social and humanities students in the context of distance education. It explores the didactic potential of synchronous, asynchronous, and blended learning formats, the use of contextual, problem-based, and competency-oriented tasks, and the practical advantages of the flipped classroom model.

Kirish. Raqamli ta'limda ijtimoiy-gumanitar yo'nalish talabalarining kompyuter savodxonligini rivojlantirish dars shakllarini pedagogik maqsad, o'quv mazmuni va talabalarining amaliy ehtiyojlariga muvofiq tanlashni talab etadi. Masofaviy ta'limning sinxron, asinxron va aralash shakllari o'ziga xos didaktik imkoniyatlarga ega bo'lib, ulardan birini mutlaq ustun qo'yish metodik jihatdan to'g'ri emas. Sinxron dars tezkor muloqot va birgalikdagi amaliy faoliyatni, asinxron ta'lim individual sur'atda o'rganish va takrorlashni, aralash shakl esa mazkur imkoniyatlarning maqsadli integratsiyasini ta'minlaydi.

Ijtimoiy-gumanitar yo'nalish talabalariga kompyuter savodxonligini o'rgatishda texnik tushunchalarni chuqur algoritmik darajada bayon qilishdan ko'ra, raqamli vositalarning kasbiy-amaliy vazifalariga e'tibor qaratiladi. Bunday talabalar elektron matn yaratish va tahrirlash, ilmiy axborotni izlash, bibliografik ma'lumotlarni boshqarish, elektron jadvalda so'rov natijalarini qayta ishlash, taqdimot va media-matn tayyorlash, bulutli muhitda hamkorlik qilish ko'nikmalariga ehtiyoj sezadi. Shuning uchun masofaviy dars mazmuni filologik, tarixiy, pedagogik, psixologik, sotsiologik yoki jurnalistik materiallar bilan bog'langan amaliy topshiriqlar asosida loyihalashtirilishi zarur.

Mazkur masalaning ilmiy-metodik asoslarini yoritishda M.H.Lutfillayevning M.M.Aripov bilan hammualliflikda tayyorlagan "Informatika va axborot texnologiyalari" o'quv qo'llanmasi alohida ahamiyatga ega. Qo'llanma filologiya va tillarni o'qitish, tarjima nazariyasi va amaliyoti hamda

jurnalistika yo'nalishlarining birinchi bosqich talabalar uchun mo'ljallangan. Unda informatika va axborot texnologiyalariga oid nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirilgan [1].

Qo'llanmaning mavzu uchun muhim jihati informatika mazmunining aniq fanlar yo'nalishiga emas, bevosita ijtimoiy-gumanitar kasbiy faoliyatga moslashtirilganidir. Mualliflar nazariy ma'lumot va amaliy mashg'ulotlarni bir manbada birlashtirish orqali kompyuter savodxonligini axborot bilan ishlash faoliyati sifatida yoritadi. Ushbu mazmun masofaviy ta'limga ko'chirilganda qo'llanma sahifalarini elektron platformaga oddiy joylashtirish yetarli bo'lmaydi. Nazariy materiallar qisqa mikromodullarga ajratilishi, amaliy vazifalar ekranli yo'riqnoma bilan ta'minlanishi, murakkab harakatlar videonamoyish orqali tushuntirilishi va natijalar elektron portfolio vositasida baholanishi lozim.

Sinxron shakldagi kompyuter savodxonligi darsi videokonferensiya platformasi orqali real vaqt rejimida tashkil etiladi. Uning tuzilishi motivatsion kirish, qisqa tushuntirish, ekran orqali namoyish, talabalarining parallel amaliyoti, tezkor qayta aloqa va refleksiyadan iborat bo'lishi mumkin. Masalan, o'qituvchi ilmiy matnda avtomatik mundarija yaratish, havolalarni joylashtirish yoki hujjatni belgilangan formatda rasmiylashtirish jarayonini ekranda ko'rsatadi. Talabalar ayni amallarni o'z kompyuterida bajarib, yuzaga kelgan muammoni chat, ovozli muloqot yoki ekran almashish vositasida bayon

etadi. Natijada xato sodir bo'lgan bosqich tezkor aniqlanadi.

Sinxron mashg'ulotning samaradorligi talabalarni videokonferensiyaga ulash bilan emas, ularning real amaliy faolligi bilan belgilanadi. Shu sababli nazariy tushuntirish 10–15 daqiqalik bloklardan oshmasligi, har bir blokdan keyin bajariladigan mikroamaliyot berilishi kerak. Virtual kichik guruh xonalarida talabalar muayyan raqamli mahsulotni birgalikda tahrir qilishi, manbaning ishonchililigini muhokama etishi yoki taqdimot dizaynini baholashi mumkin. O'qituvchi tayyor javobni namoyish etishdan oldin talabalarni muammoning sababini aniqlashga yo'naltiradi. Bunday yondashuv kompyuter bilan ishlash ko'nikmasi bilan birga raqamli kommunikatsiya va o'zaro yordam madaniyatini ham shakllantiradi.

Asinxron shakl talabaning vaqt, joy va o'rganish sur'atini mustaqil belgilashiga imkon beradi. Elektron modul tarkibiga o'quv maqsadi, qisqa nazariy material, skrinshotli ko'rsatma, videoyo'riqnoma, amaliy topshiriq, o'zini tekshirish testi va qo'shimcha resurslar kiritiladi. Talaba murakkab amalni bir necha marta takrorlashi, videoni to'xtatib bajarishi yoki dastlabki bilimiga qarab qo'shimcha izohdan foydalanishi mumkin. Biroq asinxron ta'lim nazoratsiz mustaqil ishga aylanmasligi kerak. Topshiriqlar muddati, maslahat olish kanali, o'qituvchining javob berish vaqti hamda baholash mezonlari elektron kursda aniq ko'rsatiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. M.H.Lutfillayev qo'llanmasidagi nazariy va amaliy materiallarni asinxron o'qitishga moslashtirishda “bir modul – bir amaliy natija” tamoyilidan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, “Matn protsessori” moduli yakunida talaba nazariy savollarga javob berish bilangina cheklanmay, ilmiy maqolaning formatlangan nusxasini yaratadi. “Elektron jadval” modulida gumanitar tadqiqot natijalarini guruhlaydi va diagrammada ko'rsatadi. “Taqdimot texnologiyalari” modulida muayyan auditoriyaga mo'ljallangan ilmiy-ommabop taqdimot tayyorlaydi. Bunday natijalar talabaning dastur funksiyalarini bilishini emas, ularni kasbiy axborotni qayta ishlashda qo'llay olishini ko'rsatadi.

Aralash shakl sinxron va asinxron faoliyatlarning oddiy navbatlashuvi emas, ularning didaktik vazifalar bo'yicha taqsimlanishidir. Darsdan oldingi asinxron bosqichda talaba mikrovideo, elektron matn va diagnostik topshiriq orqali yangi mavzuga tayyorlanadi. Sinxron uchrashuvda murakkab amallar, keng tarqalgan xatolar va kasbiy muammoli vaziyatlar birgalikda ko'rib chiqiladi. Darsdan keyingi bosqichda talaba mustaqil raqamli mahsulot yaratadi, uni elektron portfolioga joylashtiradi va o'z faoliyatini baholaydi. Masalan, talaba videoyo'riqnoma orqali diagramma yaratishni o'rganadi, onlayn uchrashuvda noto'g'ri vizualizatsiyalarni tahlil qiladi, yakunda esa so'rovnoma natijalari asosida axborotnoma tayyorlaydi.

Aralash darsni loyihalashda o'quv yuklamasini me'yorlashtirish muhimdir. Bir xil mazmunni video, matn va videokonferensiyada takrorlash talabaning vaqtini ortiqcha band qiladi. Har bir resurs alohida vazifani bajarishi kerak: elektron matn tushunchalarni izohlaydi, video amaliy jarayonni ko'rsatadi, sinxron uchrashuv muammoni yechishga xizmat qiladi, forum esa fikr almashish imkonini beradi. Internet tezligi past yoki qurilmasi cheklangan talabalar uchun videoning kichik hajmli varianti, matnli transkript va topshiriqni muqobil formatda bajarish imkoniyati taqdim etiladi. Bu masofaviy ta'limning ochiqligi va inklyuzivligini ta'minlaydi.

Baholash joriy faollikni qayd etish bilan cheklanmay, kompetensiyaning real rivojlanishini aniqlashi kerak. Diagnostik test dastlabki darajani, mikroamaliyotlar joriy qiyinchiliklarni, elektron portfolio individual rivojlanishni, yakuniy loyiha esa bilim va ko'nikmalarning kasbiy vaziyatga ko'chirilishini ko'rsatadi. Mezonlar tarkibiga texnik aniqlik, vazifani mustaqil bajarish, axborotning ishonchiligi, raqamli mahsulotning mazmuniy yaxlitligi, akademik halollik va taqdimot sifati kiritiladi. Shunday qilib, M.H.Lutfillayev tomonidan ijtimoiy-gumanitar yo'nalishlarga moslashtirilgan o'quv mazmuni sinxron muloqot, asinxron mustaqillik va aralash ta'limning izchil integratsiyasi orqali samarali masofaviy metodik tizimga aylantiriladi.

Ijtimoiy-gumanitar yo'nalish talabalariga kompyuter savodxonligini o'rgatishda dasturiy vositalarning funksiyalarini kasbiy mazmundan ajratilgan holda tushuntirish yetarli natija bermaydi. Talaba matn protsessori, elektron jadval, taqdimot dasturi yoki internet xizmatidan foydalanish tartibini bilishi mumkin, biroq ushbu bilimlarni tarixiy, filologik, pedagogik, psixologik yoki sotsiologik muammoni hal qilishga ko'chira olmasligi ehtimoli mavjud. Shu sababli kompyuter savodxonligi darslarida gumanitar fanlar mazmuniga integratsiyalangan kontekstli, muammoli va kompetensiyaviy topshiriqlardan foydalanish zarur. Bunday topshiriqlar texnik harakatni kasbiy vazifa, mustaqil fikrlash va amaliy natija bilan bog'laydi.

Kontekstli topshiriq raqamli amalni talabaning bo'lajak kasbiy faoliyatiga yaqin vaziyat asosida bajarishni nazarda tutadi. Unda foydalaniladigan ma'lumotlar, yaratiladigan mahsulot va baholash mezonlari gumanitar yo'nalish xususiyatlariga moslashtiriladi. Masalan, filologiya talabasi badiiy matndagi til birliklarini elektron jadvalda guruhlaydi, tarixchi arxiv ma'lumotlari asosida xronologik jadval yaratadi, pedagog interfaol o'quv materiali ishlab chiqadi, psixolog elektron so'rovnoma natijalarini qayta ishlaydi, jurnalistika talabasi esa turli manbalardagi axborotni tekshirib, media-matn tayyorlaydi. Natijada kompyuter dasturi o'rganish maqsadidan kasbiy faoliyat vositasiga aylanadi.

Muammoli topshiriq tayyor bajarish algoritmi berilmagan, dalillari yetarli bo'lmagan yoki bir nechta yechimga ega vaziyatni o'z ichiga oladi. Talaba muammoni aniqlashi, qanday axborot zarurligini belgilashi, tegishli raqamli vositani tanlashi va qarorini asoslab berishi kerak. Masalan, unga internetda tarqalgan tarixiy xabarning haqqoniyligini aniqlash, sun'iy intellekt yaratgan matndagi noto'g'ri ma'lumotlarni topish yoki bir xil so'rov natijalari uchun taklif qilingan ikki diagrammadan maqbulini tanlash vazifasi beriladi. Bunda topshiriqning qiymati bitta “to'g'ri” javobda emas, balki talabaning tekshirish, taqqoslash va xulosa chiqarish strategiyasida namoyon bo'ladi.

Natijalar. Kompetensiyaviy topshiriq bilim, amaliy ko'nikma, tajriba va mas'uliyatli munosabatni yagona faoliyatda birlashtiradi. Uning natijasi nazariy savolga javob emas, balki muayyan talabga javob beradigan raqamli mahsulot hisoblanadi. Masalan, talaba “matn muharririning imkoniyatlarini sanang” degan savolga javob berish o'rniga, ilmiy maqolani belgilangan me'yor asosida rasmiylashtiradi. U uslublar, avtomatik mundarija, izoh, havola va sahifa parametrlaridan foydalanadi, faylni talab qilingan formatda saqlaydi hamda amalga oshirgan tanlovlarini tushuntiradi. Shu tariqa funksional savodxonlik

akademik halollik, axborot madaniyati va mustaqil muammo yechish bilan uyg'unlashadi.

Mazkur topshiriqlar tizimini ilmiy asoslashda N.I.Tayloqovning R.X.Jo'rayev va M.N.Soy bilan hamkorlikda yaratgan "Создание электронных учебников: теория и практика" ("Elektron darsliklarni yaratish: nazariya va amaliyot") monografiyasi muhim manba hisoblanadi. Unda elektron darsliklarni yaratishning nazariy asoslari, o'quv mazmunini elektron shaklda tashkil etish, interfaollikni ta'minlash va elektron resursdan ta'lim jarayonida foydalanish masalalari yoritilgan [2].

Monografiyaning mavzu uchun ahamiyati elektron o'quv resursini bosma matnning ekrandagi nusxasi sifatida emas, nazariya, amaliy faoliyat, nazorat va qayta aloqani birlashtiruvchi didaktik tizim sifatida talqin qilish imkonini berishidir. Elektron darslik tarkibida nazariy hamda amaliy bilimlar, turkum topshiriqlar, nazorat savollari va asosiy tushunchalar izohi uyg'un joylashtirilishi lozim. Mazkur yondashuvdan kelib chiqadigan metodik xulosa shuki, kompyuter savodxonligi bo'yicha elektron modul faqat dastur funksiyalarining tavsifidan iborat bo'lmashligi kerak. Unda talaba funksiyani gumanitar mazmundagi amaliy vaziyatda qo'llashi, natijani tekshirishi va xatosini tuzatishi uchun imkoniyat yaratiladi.

N.I.Tayloqov va hammualliflar ilgari surgan elektron darslikning interfaolligi tamoyili kompetensiyaviy topshiriqlarni bosqichma-bosqich tashkil etishga asos bo'ladi. Birinchi bosqichda talaba muammoni anglash uchun qisqa nazariy material, namunaviy vaziyat va asosiy atamalar bilan tanishadi. Ikkinchi bosqichda dasturiy vositaning kerakli funksiyasini yo'riqnoma asosida sinab ko'radi. Uchinchi bosqichda o'xshash, biroq yangi mazmundagi vazifani mustaqil bajaradi. To'rtinchi bosqichda yaratilgan mahsulotni mezonlar asosida tekshiradi. Beshinchi bosqichda esa o'z tanlovi, duch kelgan qiyinchilik va qo'llagan yechim usulini reflektiv ravishda izohlaydi.

Kontekstli topshiriqlarni loyihalashda kasbiy vaziyat sun'iy ravishda texnik amal atrofiga qurilmasligi kerak. Avval gumanitar faoliyatda uchraydigan real axborot muammosi aniqlanadi, keyin uni hal qilishga xizmat qiladigan raqamli vosita tanlanadi. Masalan, "elektron jadvalda saralashni bajaring" topshirig'i o'rniga "elektron arxivdan olingan hujjatlarni sana, muallif va mavzu bo'yicha tizimlashtirib, tadqiqot uchun zarur manbalarni ajrating" vazifasi beriladi. Bunday ifoda texnik amalning maqsadini ochadi hamda talabani saralash natijalarini ilmiy nuqtayi nazardan sharhlashini talab qiladi.

Muammoli topshiriqlar ochiq, yarim ochiq va yo'naltirilgan darajalarda ishlab chiqilishi mumkin. Yo'naltirilgan topshiriqda manbalar va dasturiy vosita ko'rsatiladi, talaba esa bajarish usulini tanlaydi. Yarim ochiq topshiriqda maqsad va kutiladigan mahsulot belgilanib, manba hamda vosita tanlovi talabaga qoldiriladi. Ochiq topshiriqda esa talaba muammoni aniqlashdan tortib, raqamli mahsulotni taqdim etishgacha bo'lgan jarayonni mustaqil loyihalashtiradi. Ushbu darajalar o'quv kursi davomida izchil qo'llanib, yo'riqnoma va o'qituvchi yordami bosqichma-bosqich kamaytiriladi. Natijada

talabani qaror qabul qilish va o'z faoliyatini boshqarish imkoniyati kengayadi.

Muhokama. Masofaviy ta'limda ijtimoiy-gumanitar yo'nalish talabalarining amaliy kompyuter ko'nikmalarini rivojlantirish nazariy axborotni tushuntirish bilan cheklanmasdan, talabani raqamli vositalar yordamida mustaqil mahsulot yaratishini ta'minlashi kerak. An'anaviy darsda o'qituvchi ko'p vaqtini dastur interfeysi va buyruqlarni namoyish qilishga sarflaydi, talabaga esa individual mashq bajarish uchun yetarli imkoniyat qolmasligi mumkin. "Flipped classroom" modeli, mikrota'lim va videoqo'llanmalar nazariy-yo'riqnomaviy materialni darsdan oldin o'rganish, sinxron uchrashuv vaqtini esa amaliy faoliyat, muammolarni hal qilish va individual yordamga yo'naltirish imkonini beradi.

"Flipped classroom" – "teskari sinf" modelida o'quv faoliyatining odatiy ketma-ketligi o'zgartiriladi. Talaba yangi mavzuning boshlang'ich mazmunini mikrovideo, elektron yo'riqnoma va diagnostik savollar orqali mustaqil o'rganadi. Sinxron mashg'ulotda o'qituvchi nazariy materialni takroran bayon qilmaydi, balki talabalarning dastlabki tayyorgarligini aniqlaydi, amaliy topshiriqlar beradi va yuzaga kelgan qiyinchiliklar bo'yicha individual yordam ko'rsatadi. Darsdan keyin talaba kasbiy mazmundagi mustaqil raqamli mahsulot yaratib, uni elektron portfolioga joylashtiradi. Axborotni qabul qilish individual, uni qo'llash esa pedagogik hamkorlik sharoitida amalga oshiriladi.

Mazkur metodikani ilmiy jihatdan asoslashda N.Sayidaxmedovning "Yangi pedagogik texnologiyalar" nomli o'quv qo'llanmasi muhim manba hisoblanadi. Asarda pedagogik jarayonni oldindan loyihalash, ta'lim maqsadini aniqlashtirish, o'qituvchi va talaba faoliyatini izchil tashkil etish hamda natijalarni belgilangan mezonlar asosida baholash masalalari yoritilgan [3].

Xulosa. N.Sayidaxmedovning pedagogik texnologiyaga oid yondashuvda ta'limning maqsadi, mazmuni, vositalari, o'quv faoliyati va kutiladigan natijasi o'zaro bog'langan tizim sifatida qaraladi. Mazkur qarash "Flipped classroom"ni faqat videoni uyda ko'rish usuli sifatida tushunishning metodik jihatdan cheklanganligini ko'rsatadi. Teskari sinf modeli samarali bo'lishi uchun darsgacha taqdim etiladigan material sinxron faoliyatga tayyorlashi, sinxron mashg'ulot esa mustaqil mahsulot yaratishga asos bo'lishi kerak. Har bir bosqichning vazifasi, bajarish sharti va nazorat natijasi oldindan loyihalashtirilmasa, videoni ko'rish bilan amaliy faoliyat o'rtasida mazmuniy uzilish paydo bo'ladi.

N.Sayidaxmedov yondashuvidan kelib chiqadigan yana bir metodik xulosa o'quv maqsadlarini kuzatiladigan amaliy harakatlar orqali ifodalash zarurligidir. "Talaba matn muharririni biladi" kabi umumiy maqsad o'rniga "ilmiy matnni belgilangan talablar asosida formatlaydi", "avtomatik mundarija yaratadi", "bibliografik havolalarni joylashtiradi" yoki "hujjatni turli formatlarda saqlaydi" kabi natijalar belgilanadi. Shunda mikrovideo mazmuni, sinxron topshiriq va baholash mezonlari aynan shu harakatlarga yo'naltiriladi. Bu yondashuv talabani dastur haqidagi nazariy bilimni emas, undan kasbiy vaziyatda foydalana olish kompetensiyasini rivojlantiradi.

Adabiyotlar

1. Aripov M.M., Lutfillayev M.X. Informatika va axborot texnologiyalari: o'quv qo'llanma. – Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo», 2022.
2. Цой М.Н., Джураев Р.Х., Тайлаков Н.И. Создание электронных учебников: теория и практика: монография. – Ташкент: Государственное научное издательство «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2007.
3. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Qo'qon DPI nashriyoti, 2020.